

כשמוטריץ' יהפוך "למלך הגדה המערבית"

שאול אריאלי, סיון הירש־הפלר וגלעד הירשברג

20:00, 27 ביולי 2023

התראות במייל

ממשלת הימין "על מלא" בראשות בנימין נתניהו, משלימה בימים אלה את תהליך חשיפתה של מדיניות ישראל ביחס לגדה המערבית, כפי שבאה לידי ביטוי במפעל ההתנחלות. היטיב לתאר זאת תומאס פרידמן במאמרו ב"ניו יורק טיימס" (11.7), שטען בו, כי הממשלה הנוכחית אינה מאפשרת את המשך האשליה של שתי מדינות, וכבר לא ניתן להכחיש את המדיניות שישראל מקדמת: מדינה אחת לא דמוקרטית. זו מדיניות שהחלה בהסתרה והטעיה של הקהילה הבינלאומית ושל החברה בישראל, והיא עומדת כעת להסתיים — באמצעות ההפיכה המשטרית — ביצירת אתנוקרטיה רשמית "על מלא".

הימין לא החל את התהליך. ב-1967 היתה ישראל מודעת לכך, שהקמת יישובים יהודיים בשטחים הכבושים אינה חוקית על פי אמנת ז'נווה. במרץ 1968 שלח משרד החוץ מברק בסיווג "סודי ביותר" לשגריר ישראל בארצות הברית, יצחק רבין, ובו ההנחיה: "הקו העקבי שלנו היה ועודנו להתחמק מדיון על המצב בשטחים המוחזקים על בסיס אמנת ז'נווה... הכרה מפורשת מצדנו בתחולת האמנה תבליט בעיות קשות מבחינת האמנה לגבי פיצוצי בתים, גירושים, התיישבות ועוד".

ואכן, מיד לאחר מלחמת ששת הימים החלה ישראל לבנות את ההתנחלויות בשטחים, כשהיא משתמשת בשלל הטעיות. ב-27 בספטמבר 1967 כתב יו"ר ועדת התיאום המדיני־ביטחוני בשטחים, שלמה גזית, ללשכת הרמטכ"ל ביחס להיאחזות בגוש עציון, כי כ"כיסוי" לצורכי המערכת המדינית "תופיע ההיאחזות של הנוער הדתי בגוש עציון כהיאחזות נח"ל צבאית. הנחיות באשר לכך תימסרנה למתיישבים במקום".

בפסח 1968 סירבו המתנחלים בראשות משה לוינגר לצאת ממלון "פארק" בחברון, לאחר שהתחזו לתיירים וכפי שהתחייבו לצה"ל. הפשרה אתם, בלחץ של יגאל אלון, הולידה את הקמת קרית ארבע. באפריל 1975 התיר שר הביטחון

שמעון פרס ל"פלוגת עבודה" של גרעין "שילה" ללון במחנה צבאי ירדני נטוש, לאחר שהבטיחו כי אין מדובר בניסיון התנחלות. פלוגת העבודה היתה אמורה לבנות את בסיס חיל האוויר בבעל חצור, מה שהעניק לה את הכינוי המכובס "נח"ל ראדרי". בפועל היא לא עסקה בכך כלל, ונשארה במקום שנהפך לימים להתנחלות עפרה, על אדמות הכפרים עין יברוד וסילוואד.

בינואר 1978 התיישבה בתל שילה קבוצת מתנחלים, הפעם תחת מסווה של מחנה חפירות ארכיאולוגיות, בעידוד שר החקלאות אז, אריאל שרון. ישראל בכל זאת נקטה כמה צעדי זהירות, כפי שהבהירה פליאה אלבק ממשרד המשפטים: "יש אלמנט של זמניות בהתנחלויות מכיוון שהממשל הצבאי יכול להעניק למתיישבים זכויות חכירה על הקרקע רק אם הוא מתקיים בשטח. אם יחול שינוי בהסדרים הפוליטיים והצבאיים, והממשל הצבאי ייפסק, תסתיים גם החכירה" ("הארץ", 5.4.04).

ישראל, שהחילה על השטחים הכבושים את "דיני התפיסה הלוחמתית", הגיעה לשיא האבסורד בשעה שבאמצעותם ביקשה להצדיק תפיסת אדמות בבעלות פרטית פלסטינית לטובת הקמת התנחלויות, באצטלה של צורך ביטחוני. שר הביטחון משה דיין אמר בינואר 1970 בדיון בממשלה על הקמת קרית ארבע: "אני מציע... שבשלב הראשון נעשה כאילו אנו עושים משהו לצורכי ביטחון, בעיקר אם הדבר כרוך בהפקעת קרקעות, בבנייה, בסלילת כבישים".

בית המשפט העליון סמך את ידו על תירוץ זה. בבג"ץ בית אל ב-1978 קבע השופט אלפרד ויתקון, כי "אין צורך להיות מומחה לענייני צבא וביטחון כדי להבין שאלמנטים חבלניים פועלים ביתר קלות בשטח המאוכלס אך ורק אוכלוסייה אדישה או אוהדת כלפי האויב, מאשר בשטח שבו נמצאים גם בני אדם העשויים לעקוב אחריהם ולהודיע לרשויות על כל תנועה חשודה". השופט מרים בן פורת הוסיפה: "מתקבל אפוא על הדעת שבמצב מיוחד זה... מן ההכרח להשתמש גם בפתרונות יוצאי דופן. אחד הפתרונות הללו הוא יצירת נוכחות יהודית אזרחית בנקודות בעלות רגישות מיוחדת".

בבג"ץ אלון מורה ב-1979 הפך בית המשפט את מדיניותו והורה לפנות את ההתנחלות ולהשיב את האדמה לבעליה. כל זאת לאחר שהמתנחלים, בשונה מהרמטכ"ל אז, רפאל איתן, העדיפו להימנע מלטעון לתכלית צבאית ולעבור לטענה של זכות אלוהית. פסיקה זו, על רקע הפסקת תהליך רישום המקרקעין בגדה על ידי ישראל, הולידה יוזמה מתעתעת חדשה. תחת שרביטו של אריאל

שרון נולד רעיון סקר האדמות על בסיס חוק עותמני ישן, שבאמצעותו ישראל הכריזה על כ-1.6 מיליון דונם בגדה המערבית "אדמות מדינה". מהן הקצתה הממשלה קרקעות להקמת ההתנחלויות במסגרת "תוכנית שרון", שאושרה בממשלה באוקטובר 1977 והביאה להקמת 88 התנחלויות בתוך שמונה שנים.

14 שנה לאחר מכן החלה להתבסס לזמן קצר מדיניות חדשה. בנובמבר 1992 החליטה ממשלת רבין השנייה על הפסקת בניית התנחלויות חדשות (החלטה 360). שנה לאחר מכן נחתם הסכם אוסלו והחלה העברת הסמכויות בחלק מהשטחים לידי הרשות הפלסטינית. בעקבות זאת, באוגוסט 1996, החליטה ממשלת נתניהו כי כל התנחלות חדשה תוקם באישור הממשלה כולה (החלטה 150).

המציאות החדשה הובילה את הממשלה ליצור דרכים עוקפות, וכך נולדה תופעת המאחזים הלא חוקיים. באוקטובר 1998, לקראת החתימה על הסכם וואי, קרא שרון, שכיהן כשר חוץ בממשלת נתניהו, למתנחלים לתפוס כל גבעה פנויה כי "מה שתתפסו יהיה שלנו. מה שלא תתפסו לא יהיה שלנו" ("הארץ", 17.11.1998). מנכ"ל מועצת יש"ע לשעבר עדי מינץ אף סיפר, כי לאורך השנים סבר הדרג המדיני שראוי וניתן ליצור רצפים התיישבותיים. לדבריו, המאחזים אינם יוזמה של קבוצת השוליים המכונה "נוער הגבעות", אלא תוצר של תכנון מדוקדק לתפיסת מקומות אסטרטגיים, שתואמה עם הדרג המדיני ("הארץ", 6.9.2004). ראייה ממסדית לכך היא התוכנית "מערכי העל", שהשיקה החטיבה להתיישבות בהסתדרות הציונית ב-1997, ועל בסיסה הוקמו המאחזים.

משחקי ההטעיות נמשכו גם בעיתות של הסלמה ביטחונית. ב-2002 החליטה ישראל להקים את מכשול ההפרדה והביטחון בשל גלי הטרור של האינתיפאדה השנייה. ראשי יש"ע ביקשו לנצל את המצב ולעגן את מעמד רוב ההתנחלויות על ידי סיפוח דה־פקטו באמצעות המכשול. חבר הכנסת ניסן סלומינסקי מהמפד"ל הבהיר בוועדת הכספים ביוני 2003, כי הוא וחבריו יהיו מוכנים לאשר תקציב נוסף לבניית הגדר רק בתנאי שהתוואי לא ישונה ויכלול גם את אריאל, קדומים, עמנואל וקרני שומרון.

במציאות זו נשאר בג"ץ האחרון שבלם את הרודנות השלטונית והשאיפות הטריטוריאליות של המתנחלים ונציגיהם בממשלה. ב-2004 קבע נשיא בית המשפט העליון אהרן ברק, כי "גדר הביטחון אינה יכולה לבוא מטעמים של

סיפוח שטחים מהאזור למדינת ישראל. מטרתה של גדר ההפרדה אינה יכולה להיות התוויית גבול מדיני". ב-2006 נזפה נשיאת העליון דורית ביניש בצה"ל על הטעיית בית המשפט (בתיק צופין): "העתירה שלפנינו מצביעה על אירוע שאין להשלים עמו, ולפיו המידע שסופק לבית המשפט לא שיקף את מלוא השיקולים שעמדו לנגד עיניהם של מקבלי ההחלטות". ב-2009, בתיק בילעין-מודיעין עילית, התחוויר סדר העדיפויות של הממשלה ושל המתנחלים. כך נכתב בפסיקת בג"ץ: "נראה כי נוכח הרצון להבטיח את הקמת השכונה המזרחית בעתיד (במודיעין עלית) נקבע תוואי הגדר במקום שהוא נטול יתרון ביטחוני... הוא מסכן את הכוחות המסיירים לאורך התוואי".

המאחזים עלו ופרחו, וב-2005 הגיע מספרם ל-105, והתגוררו בהם כ-4,000 נפש. למרות העדר חוקיותם (גם לפי החוק הישראלי) הם זכו לאבטחה מלאה של צה"ל, בהנחיית היועץ המשפטי לממשלה. לחץ אמריקאי של ממשל ג'ורג' בוש בנושא הניע את שרון למנות את עורכת הדין טליה ששון לחקור ולהמליץ על המשך המדיניות בנושא המאחזים.

ששון הצביעה על כשלים חמורים בתחום אכיפת החוק ואף ציינה, כי החטיבה להתיישבות חרנה מסמכותה, והיא אחראית להקמת מאחזים רבים. ששון הדגישה, כי משרד השיכון שילם בעבור פיתוח המאחזים 72 מיליון שקל בשנים 2000-2004, וסיכמה: "במילים אחרות — הפרת החוק הפכה ממוסדת ומוסדית. אין לנו עניין עם עברייני או קבוצת עבריינים הפועלים בניגוד לחוק. התמונה הנגלית לעין המתבונן היא הפרת חוק בוטה על ידי משרדי ממשלה, רשויות ציבוריות, מועצות אזוריות באיו"ש ומתנחלים, הכל תוך הצגת מראית עין כאילו יש כאן מערכת מוסדית מסודרת הפועלת כחוק".

ששון המשיכה והדגישה: "ברצוני להביא בפניך את עמדת רובם של קציני צה"ל ומשטרת ישראל, שהסבירו... כי הקושי המרכזי בכל הנוגע לאכיפת החוק בשטחים לגבי המאחזים הבלתי מורשים הוא המסר הכפול העובר כל השנים מממשלות ישראל לכל דרגי הביצוע, הביטחוניים והאזרחיים". הדו"ח נדון ואומץ בממשלה, והתקבלו החלטות ליישום מסקנותיו, אך אלו מעולם לא יושמו, ומדיניות ההטעיות בשטח לא השתנתה.

נתניהו לאחר חזרתו לתפקיד ראש הממשלה ב-2009 החל בתהליך "הלבנת" המאחזים הלא חוקיים. תחילה ניסה לגייס את השופט אדמונד לוי ליצירת בסיס משפטי, אך זה פרסם ב-2012 דו"ח, שנמתחה בו ביקורת חד-משמעית על

חריגה מגבולות החוק: "נתגלתה לעינינו תופעה בנושא ההתיישבות הישראלית ביו"ש, שאינה הולמת מדינה הדוגלת בשלטון החוק. מכאן ואילך, לחסידי ההתיישבות וגם לדרג המדיני צריך להיות ברור כי הם מצווים לפעול במסגרת החוק בלבד, ועל מוסדות המדינה מוטלת החובה לפעול בעתיד בנחישות לאכיפת החוק". דו"ח זה נגנז ולא עלה לדין בממשלה.

מאז ועד היום, בכל הממשלות, לרבות ממשלת נפתלי בנט-יאיר לפיד, "הולבנו" 44 מאחזים. כיצד מלבינים מאחזים שאינם חוקיים? ובכן, רפרטואר התעתועים כולל כמה כלים ממסדיים. הכלי השכיח ביותר הוא הפיכת המאחזים לשכונות בהתנחלויות קיימות (גם אם מדובר בשכונה מרוחקת מאוד). כלי נוסף הוא הפיכתן להתנחלויות עצמאיות, וכשזה לא מתאפשר, ניתן להלבין אותם למוסדות חינוכיים או לחוות רועים.

באופן משלים, ממשלת נתניהו — בלחץ "הבית היהודי" בראשות בנט — נמנעה כמעט מכל פינוי של מאחזים, לרבות אלה שלא היה ספק באי-חוקיותם, משום השתלטותם על אדמות פרטיות פלסטיניות, כפי שהמדינה עצמה הודתה בבג"ץ. כך, למשל, זכו דרי המאחז מגרון בבנייה של יישוב חדש בפיסת "אדמת מדינה" בסמוך למאחז. גם דרי המאחז עמונה, הצמוד לעפרה, זכו לגמול נדיב ביותר.

הפינוי המוסכם שלהם עלה לציבור בהקמת ההתנחלות עמיחי ב-2016, ראשונה ויחידה מאז 1992, ובהוצאות רבות, חלקן הזויות כמו חלוקת 40 מיליון שקל למשפחות ל"שיקום חייהן", או 5.5 מיליון לחדרי אירוח למשפחות עד שהיישוב יושלם. בסך הכל זה עלה 137.5 מיליון שקל. בנט היה הסנונית הראשונה בהסרת מסיכת ההיתממות וגלגולי העיניים של הממשלה. כבר בספטמבר 2016 הכריז, כי "בנושא ארץ ישראל אנחנו צריכים לעבור מבלימה להכרעה. אנחנו צריכים לסמן את החלום, והחלום הוא שיהודה ושומרון יהיו חלק מארץ ישראל הריבונית".

כיום קיימים 121 מאחזים לא חוקיים ברחבי הגדה, שמיקומם מעיד על היותם חלק מתוכנית מסודרת, שנועדה להשיג שתי מטרות: עיבוי ה"גושים" הגדולים והקטנים, והגדלת השליטה הישראלית לאורך ציר 60 — הציר המרכזי בגדה המערבית, השומר על הרציפות ועל מרקם החיים הפלסטיני. בעוד 77% מהמתנחלים גרים במרחק של עד עשרה קילומטר מהקו הירוק, כשני שלישים

מהמאחזים נמצאים במרחק של 10-25 ק"מ מהקו הירוק. מטרתם היא עיבוי האזורים הדלילים ביהודים, ובראשם דרום הר חברון ומזרח השומרון.

כל המאחזים נמצאים בסמיכות להתנחלויות קיימות כדי לאפשר את חיבורם הלא חוקי לתשתיות המים והחשמל ואת סלילת כביש הגישה אליהם. כיצד ימומנו? שרת הפנים לשעבר איילת שקד קבעה, כי דרי המאחזים ייחשבו במניין תושבי "התנחלויות האם" לשם חישוב מענקי האיזון למועצות האזוריות (על חשבון המועצות בתחומי הקו הירוק).

כל התנחלויות האם של המאחזים משתייכות לזרם הלאומני-המשיחי בהנהגת בצלאל סמוטריץ', איתמר בן גביר ושותפיהם. ככל שהמתנחלים קיצוניים יותר, נמצא יותר מאחזים לידם. כך, למשל, היישובים איתמר, ברכה, אלון מורה ויצהר באזור שכם מקיימים 18 מאחזים לא חוקיים. בשיא מחזיקה ההתנחלות כוכב השחר עם שמונה מאחזים לא חוקיים. הלקח ולפיו דריסת החוק בחסות הממסד משתלמת הופנם, וליד ההתנחלות עמיחי (מפוני המאחז עמונה) נמצאים כיום שני מאחזים. יש לציין, כי ההתנחלויות המובילות בריבוי האירועים האלימים נגד הפלסטינים בסביבתן, בעיקר אירועי ירי ותקיפה, הן יצהר וברכה, עלי ושילה, היישוב היהודי בחברון, מעון וסוסיא.

ההסכמים הקואליציוניים אישרו את השתלטות סמוטריץ' על המינהל האזרחי, ועודדו תוכניות ל"הלבנת" רוב המאחזים הממוקמים על "אדמות מדינה". את המאחזים שעל אדמות בבעלות פרטית פלסטינית – בג"ץ שולל כל אפשרות להלבין ומחייב לפנותם. כפי שכתבה ששון, "הקמת מאחז על קרקע פרטית של פלסטינים אינה ניתנת להכשרה, גם לא בדיעבד. דין המאחזים הללו הוא פינוי, וככל המוקדם כן ייטב".

כמענה להגנה זו שהציב בג"ץ נולד "חוק ההסדרה", שאושר בכנסת בפברואר 2017 ונועד להפקיע מידי הבעלים הפלסטינים את זכויות השימוש בקרקעות שבבעלותם, שעליהן נמצאות כיום אלפי יחידות דיור למתנחלים בכ-30 התנחלויות ו-29 מאחזים. החוק אושר למרות העובדה שבמהלך הדיון בו אמר היועץ המשפטי לממשלה אביחי מנדלבליט, שאין לקבל הצעות חוק שאינן בגדר הדין הבינלאומי והן פוגעות במעמד בית המשפט העליון. הוא אף הודיע, שלא יגן על החוק אם יאושר בכנסת משום שהוא בלתי חוקתי ועלול להוביל להגשת תביעה נגד ישראל בבית הדין הפלילי הבינלאומי בהאג. גם כאן היה בג"ץ שומר-הסף האחרון, שעצר את רודנות השלטון בפסילת החוק. וזה מה שהולך

בתורו להצעת החוק לפסקת ההתגברות, בנוסף למהלכים הפרסונליים באיוש בית המשפט העליון ועוד הצעות חוק. אם יחוקקו, יהיה סמוטריץ' "מלך הגדה המערבית" של משטר רודני בדפוס אפרטהייד.

המהלך ארוך השנים של השתלטות והתיישבות בגדה לקראת מציאות של מדינה אחת, עובר מתחת לרדאר של החברה הישראלית ובניגוד גמור לעמדת רוב הציבור. סקרי דעת קהל שערכנו באפריל 2022 ובמאי 2023 מראים, כי רק 21% בקרב הציבור היהודי ערים למציאות המדינה האחת המתהווה בגבעות השומרון, אף על פי שרובם אינם תומכים באפשרות של מדינה אחת, בין שתהיה זו מדינה דמוקרטית (כ-12% תמיכה) או לא דמוקרטית (כ-30% תמיכה).

כשם שהציבור הליברלי בישראל התעורר אל מול תרמית ההפיכה המשטרית בכסות של רפורמה משפטית, אסור שהחברה הישראלית תישאר אדישה להשתלשלות זו של מרמה, כזב, הטעיה וריסוק שלטון החוק בשטחים הכבושים. היחידים שפעלו במשך השנים היו ארגוני החברה האזרחית כמו "שלום עכשיו", "יש דין", "בצלם", "המועצה לשלום ולביטחון" ועוד, בעיקר בחסות בג"ץ. פעילותם במסגרת החוק עיכבה ולפעמים אף בלמה את התהליך הרודני וחשפה בפני הציבור המעוניין את עוולות הכיבוש הישראלי.

גם כיום, כאשר הפיל בקפלן — קרי, הסכסוך עם הפלסטינים — נותר מחוץ לשיח ולחזון, ארגונים אלה ואחרים נאבקים יום יום בתופעות העברייניות של הממשלה והמתנחלים בשטח עצמו. חשוב היום שבו אלף איש מתוך 150 אלף המוחים בקפלן יתייצבו מול כל מאחז לא חוקי עד פינויו. או אז נדע, כי החזון שלנו כולל את שלטון החוק וזכויות אוניברסליות של שוויון וחירות לכל אלה החיים בין הים לירדן.

פרופ' הירש־הפלר, אל"מ במיל' ד"ר אריאלי ופרופ' הירשברגר הם מרצים וחוקרים באוניברסיטת רייכמן

לחצו על הפעמון לעדכונים בנושא:

 מתנחלים אלימות מתנחלים פלסטינים מאחז בלתי חוקי